

ČESKÁ INTELLIGENCE

PAVEL
KOCOTÍK

ČESKÁ INTELIGENCE

Od Jaroslava Golla po Magora

Pavel Kosatík

ČESKÁ INTELIGENCE
Od Jaroslava Golla po Magora

Pavel Kosatík

Text © 2011 Pavel Kosatík

Grafická úprava a sazba © Lukáš Vik, 2016

Obálka © Martin Lexa, BOOM DTP

Foto na obálce © Petr Kotyk

2. vydání © 2016 Dita Hradecká, Lublaňská 9, 120 00 Praha 2

<http://www.kosatik.eu>

ISBN ePub formátu: ISBN 978-80-88198-06-2

ISBN mobi formátu: ISBN 978-80-88198-07-9

ISBN PDF formátu: ISBN 978-80-88198-08-6

Konverze do elektronických formátů:

webdesignér Lukáš Vik

<http://www.lukasvik.cz>

Obsah

- Zakladatel školy – Jaroslav Goll
Něžný válečník – Otakar Hostinský
Proti všem – T. G. Masaryk
Pravidla citu – František Mareš
Kolečko ve stroji – František Krejčí
Holubice v politice – František Drtina
Kritik charakterní – F. X. Šalda
Sedlák v historii – Josef Pekař
Ven ze struktur – Josef Florian
Myšlení bez konce – Emanuel Rádl
Být ladičkou dějin – Josef Šusta
Nejsme jako oni – Františka Plamínková
Toužení s Bouřlivákem – S. K. Neumann
Slasti sebezapření – Kamil Krofta
Profesor svůdce – Zdeněk Nejedlý
Nekorektní cestou – Jakub Deml
Co je odvaha – Ladislav Klíma
Kde leží Rhodos – Karel Horký
Normativní právník – František Weyr
Potíže s mravy – Inocenc Arnošt Bláha
Štěstí být amatérem – Emanuel Chalupný
Ve jménu tradice – Arne Novák

Být starším bratrem – Albert Pražák
Vlastním pánem – Jan Slavík
Na cestě k pokání – Jaroslav Durych
Socialista mimo dav – Josef Macek
Kam jde vývoj? – J. L. Hromádka
Ve světě bez titánů – Karel Čapek
Za sklem – Jan Mukařovský
Květina ve stínu – Albína Dratvová
Na rozhraní režimů – J. L. Fischer
Báseň a fakta – Ferdinand Peroutka
Mýlit se bez lhaní – Bedřich Václavek
Být dogmatikem – Silvestr M. Braitó
Konec tradic v Čechách – Bedřich Fučík
Barokním kavalírem v Čechách – Zdeněk Kalista
Pan Avantgarda – Karel Teige
Vězení jako osud – Růžena Vacková
Pryč od iluzí – Závaš Kalandra
Paní profesorka – Božena Komárková
Všechno je dovoleno – Julius Fučík
Nedat se vytlačit – Stanislav Budín
Proti Čecháčkům – Václav Černý
Filosof pozitivní – Jan Patočka
Účastnit se a ručit – Josef Šafařík
Dělat to jinak – Jindřich Chaloupecký

Knížecí dějiny – Karel VI. Schwarzenberg
Řečí proti zpěvu – Jiří Kolář
Po třetí cestě – Ota Šik
Opřený o propast – Jan Grossman
Dialog je princip – Milan Machovec
Zlobivé dítě – Ivan Sviták
Hledání tradice – Karel Kosík
Nechci se dohodnout – Ludvík Vaculík
Násilník tlustých čar – Milan Kundera
Ve jménu vzpoury – Egon Bondy
Psaním proti Husákovi – Milan Šimečka
Velké trápení – Jan Zábřana
Víc než jen zájmy – Jiřina Šiklová
Moc bezmocného – Václav Havel
V útoku – Ivan Martin Jirous

Předmluva

Pavel Kosatík je ten typ autora, u kterého se už při dočítání jedné knihy těšíte na tu další. Vždy máte záruku, že si vybere zajímavé téma, a co víc, že dokáže najít nový úhel pohledu, který nezvolil nikdo před ním.

V Česku se bohužel dlouhá léta nepěstovalo psaní, takže je mnohdy zdát, že autoři píší buď pro grantové agentury, anebo pro kolegy vědce. Čtenář se pak souží u nudného textu, který je navíc rozdroben poznámkovým aparátem. Pavel Kosatík ale naši moderní historii vypravuje způsobem, který vás neutahá a nutí přemýšlet. Riskuje, když nezůstává jen u konstatování omšelých pravd, pátrá po tom, co je kousek za tím, co se obecně traduje. Mistrem je zejména v životopisných dílech, v nichž osobnosti české historie dokáže vykreslit tak plasticky, že jsou z nich skutečné lidské bytosti a ne mrtvá jména z minulosti.

Společný zájem o jednu z těchto „bytostí“, novináře Ferdinanda Peroutku, nás před lety poprvé svedl dohromady. Pavel napsal pro

týdeník *Respekt* hned několik zajímavých textů o české historii, ale já nabýval stále silnějšího přesvědčení, že by měl připravit něco na pokračování, například seriál, který by vycházel alespoň rok, aby měl prostor zachytit nějaký fenomén.

Na podzim roku 2008 jsme se jednoho rána sešli v rohu pražské kavárny Louvre, kde jsme debatovali o řadě témat, kterým by se měla věnovat pozornost.

Nakonec vznikl nápad připravit na pokračování portréty lidí, kteří ve 20. století ovlivnili zdejší společnost nějakou zásadní myšlenkou. Je pozoruhodné, že ačkoli bylo Československo poměrně malé, žila tu řada velmi inspirativních osobností, které nás zejména v první polovině století dokázaly udržet v rytmu světového myšlení. Mnohdy šlo z pohledu většinové společnosti o outsidersy či posléze polozapomenuté myslitele, jiní šli proti proudu anebo mířili do temných vod. Každý z nich tu ale zanechal nějakou stopu ať už v podobě díla či následovníků.

Na další schůzce Pavel představu seriálu konkretizoval. Zapsal jsem si jeho tehdejší slova a myslím, že jsou velmi přesná: „Člověka, který nás zajímá, si nepřesně definuju slovem ‚intelektuál‘, tj. půjdeme po stopách duchovního vlivu, a to i u osob, které se zároveň vyskytovaly v politice.“

Od dubna 2009 do července 2010 tak v *Respektu* vycházel seriál, který nevyprávěl osudy známých osobností, ale jejich myšlenky a odezvu na ně. Ať už to nahlédnete z jakéhokoli úhlu, uvědomíte si, že tato země byla mimořádně bohatá na ideje a jejich nositele. Důvodem bylo i to, že českoslovenští intelektuálové udržovali velmi úzké styky se svými souputníky za hranicemi. Zatímco ještě v 19. století k nám řada inspiračních proudů přicházela se zpožděním, v první polovině 20. století jsme byli takříkajíc u toho.

Seriál byl svým zaměřením na myšlenkový odkaz ojedinělý, a proto okamžitě vyvolal značný ohlas u čtenářů *Respektu*. Stojí jistě za zmínku, že největší uznání si získaly texty o známých, dnes by se řeklo provařených lidech, jako je například T. G. Masaryk nebo Karel Čapek. O

druhém jmenovaném například Pavel Kosatík píše: „Člověk u mladého a předrepublikánského Čapka nebyl dobrý, ale po roce 1918 se jím rychle stal. Po vzniku státu, když se objevila šance být prospěšný způsobem, který si do té doby nedokázal představit, se Čapek rozhodl, že bude věci dělat jinak. Když u Masaryka uviděl, jak humanitní program může zafungovat v politické praxi, jistě se mu ulevilo, že něco takového existuje.“

Seriál vycházel chronologicky a z logiky věci poslední díly vyvolávaly více emotivních reakcí, protože se týkaly buď osobností nedávno zesnulých či současných. Z dopisů čtenářů byla většinou znát snaha ochránit nějaký vnitřní obraz, který si o myslitelích vytvořili.

Mnohé možná napadne, že mu v této knize chybí ta či ona osobnost. Není ale v silách jednoho seriálu a publikace zachytit všechny myslitele. Je to nicméně velmi dobře vybraný průřez českou historií. Zároveň inspiruje k úvaze, zda dnešní diskuse a soutěž myšlenek není trochu sterilní, a zda příliš nepodléháme potřebě určovat, kdo koho v polemice porazil? Jako by nemohla být

potěcha už jen z toho, že můžeme svobodně
mluvit i naslouchat.“

Erik Tabery

Šéfredaktor týdeníku Respekt

Zakladatel školy Jaroslav Goll (1846–1929)

Uložil si do života přísnost. Jeví se to až jako biografický paradox: člověk, který v mládí chtěl být básníkem a umělcem, si nakonec vybral práci, při které si múzy zakázal. A přitom ještě v osmadvaceti, těsně před habilitací na pražské univerzitě v oboru všeobecných dějin, vydal sbírku básní – pro kterou se nedávno dostal i do Wernischova souboru „zapomínaných, opomíjených a opovrhovaných“ poetů *Zapadlo slunce za dnem, který nebyl*. Literatury a umění se nevzdal ani v pozdějším životě. Znal se s mnoha umělci: jezdil za Bedřichem Smetanou, dožívajícím v jabkenické myslivně, i za Antonínem Slavíčkem, krajinařícím v Kameničkách. V šířce a univerzálnosti kulturního rozhledu prý ho překonal až o čtvrtstoletí později Šalda.

Proč se Jaroslav Goll svých mladických srdečných záležitostí vzdal? Nejprve asi z nezbytí: literaturu ani umění v jeho době nešlo studovat na univerzitě – a tak vzal, co „zbylo“, historii. A měl štěstí: jeho učitelé, hlavně ti, se kterými

se setkal na studiích v Německu, ho navedli na takový typ odborné dráhy, jaký by v Praze v jeho době nebyl možný.

Když Jaroslav Goll studoval, byl na vrcholu slávy „otec národa“ František Palacký. Češi v něm oslavovali člověka, který jim prozradil, kým vlastně jsou: odvyprávěl jim verzi jejich dějin, pro ně nejenže přijatelnou, ale i lichotivou. Palacký věřil, že jak se zvolna točí kolo dějin, předstupují národy jeden po druhém, aby vyplnily historickou roli, osudem jim předurčenou. I Češi jsou povoláni ke splnění specifických úkolů, i jejich dějiny mají svůj zvláštní, od ostatních národů odlišný smysl. Historik má tento smysl pojmenovat: ukázat současníkům, pro co po staletí pracovaly generace předků, tak aby se dalo pokračovat dál do budoucnosti. Palacký chtěl svými spisy národ sjednotit: Dobře bude, až si všichni Češi budou myslet o své minulosti (a nejenom o ní) totéž.

Celonárodní obdiv k Palackému se spíš než z úcty k jeho myšlenkám zrodil z role, kterou „otec národa“ dobrovolně přijal: byl to prorok. Otázkou však zůstávalo, jak onen dějinný

„smysl“, o němž psal, doložit – a dokázat, že nejde jen o projekci současných potřeb do minulosti. Co třeba když ono proslulé Palackého česko-německé „stýkání a potýkání“ není až takovým historickým unikátem, ale nahlíženo z evropského pohledu pojmenovává problém, který řeší i ostatní národy?

Pohled na staré Palackého teze novými evropskýma očima nabídl Gollovi velké téma. Měl štěstí, že byl na tuto práci dobře vybaven. Německy mluvil a psal stejně dobře jako česky, překládal z polštiny, francouzštiny, italštiny, uměl anglicky, a když zatoužil povzbudit svůj ostrovtip, pustil do sanskrutu. Ale především získal v Německu učitele, kteří v duchu Leopolda von Ranka uvěřili, že smyslem historie je něco úplně jiného než tvořit účelové syntézy pro potřeby té či oné národní komunity. Z pramenů je třeba získat mnohem víc než jenom literárně opentlenou parafrázi. Co dosud podle svého gusta vypravuje každý autor jinak, má společný kořen, kdesi musí ležet ukryta „historie, jaká opravdu byla“. A uloží-li si badatel přísnost, dospěje právě k ní, ať vyjde odkudkoli. Je prostě

třeba počínat si podobně kriticky a věcně jako přírodovědec při katalogizaci neznámého druhu. Jen tak lze i v historii dojít ke stejně spolehlivým závěrům, jakými se pyšní například biologie.

V polovině 70. let 19. století se z ciziny do provinciální Prahy vrátil přesvědčený Evropan, s kontakty v mnoha zemích. „Zde jsem poznal, jak jsem malý,“ stěžoval si ještě zpoza hranic, ale byla to „malost“, která nabíjela energii. Jako docent a brzy profesor pražské univerzity v oboru všeobecných dějin získal Jaroslav Goll víc prostoru, než kdyby své poznání jen vkládal do knih. Mohl začít formovat své žáky.

Až dosud se historie na pražské univerzitě (v roce 1882 se od německé oddělila česká část, na níž Goll působil) učila jenom na přednáškách. Ty se četly. Úkolem studentů bylo zapisovat a zapsané reprodukovat. Za vrchol vzdělání se pokládalo, dokázal-li student imitovat učitele. Jestli mimo to rozpozná i své vlastní, individuální kvality, kterými poznání učitele dál rozšíří, záleželo jen na něm. Goll však přišel, uviděl – a učil: O všem, co čtete, musíte pochybovat. Mimo poznávání už nesmíte sledovat žádný jiný

osobní zájem. Abyste za specificky české omylem nepokládali to, co se děje i jinde ve světě, musíte znát evropskou historiografii a hlavně její teorii. Výsledky svého poznání nepoložíte na oltář vlasti, ale cílem vaší práce je, abyste se při ní vy sami proměnili. Pokud se vám to podaří, mohou se, každý sám v sobě, proměnit i vaši čtenáři.

Nedůvěra k názorovým syntézám se podepsala na zvěcnění jeho kdysi básnického stylu. Člověk podle Golla může skutečně do hloubky poznat jen úzké výseče skutečnosti. Kdo píše syntézy, prozrazuje, že popustil uzdu svému subjektivismu – a protože co je subjektivní, to není vědecké, musí správná cesta vést jinudy. Někdejší básník si nyní naložil tolik faktografie, až ho čtenáři začali obviňovat z nedostatku vypravěčského talentu. Goll však netoužil vyprávět – chtěl věci projasnit způsobem, který zůstane platný i v příštích generacích. Za syntetika v jeho době platil například Ernest Denis, jehož historické fresky *Konec samostatnosti české a Čechy po Bílé Hoře* se četly jako pokračování Palackého tam, kde „otec národa“ skončil. Takovou univerzální ambici však Gollovy spisy včetně těch největších

(*Jednota bratrská v XV. století, Čechy a Prusy ve středověku, Válka o země Koruny české*) neměly. Vlastně se vůbec neobracely k širšímu publiku, k „národu“, ale k úzké vrstvě odborníků – a odpovídaly nikoli na otázku, „co společně dělat“, ale „jak má každý z nás myslet“.

I nehistorici zaregistrovali účinnost Gollovy metody nejpozději v roce 1886, kdy propukl spor o Rukopisy. Zahájili ho Gollovi univerzitní kolegové Jan Gebauer s T. G. Masarykem, přidal se Otakar Hostinský. „Smrtící“ ránu obhájčům pravosti však dala až Gollova brožura obsahující historický rozbor trojice rukopisných básní. Jejich precizní četbou Goll zjistil, že byly inspirovány Hájkovou kronikou a dalšími novodobými prameny – a že o „naše nejstarší literární památky“ nejde. K podobně drtivému závěru nešlo dojít syntetickým vyprávěním, ale právě jen konkrétní gollovskou analýzou.

Jeho vrcholné univerzitní období, zlatá éra Gollova historického semináře, trvalo přibližně čtvrt století (1880-1905). Nebyl v té době jediný učitel, který se na pražském vysokém učení staral o své žáky – vlastní „školy“ tam měli i T. G.

Masaryk, Antonín Rezek nebo Josef Kalousek. Pokud se o „škole“ mluvilo a dodnes mluví především v souvislosti s Gollem, rozhodla o tom patrně zpětná vazba jeho žáků. Typický v tom byl nejproslulejší z nich Josef Pekař. Goll k němu choval až otcovsky něžné city, přijal ho do rodiny na místo svého zemřelého syna, v četných dopisech ho oslovoval „milý, hodný hochu“ a snil o tom, že si Pekař vezme jeho dceru a zpečetí tím jejich lidské a odborné přátelství také „dynasticky“. Jména Gollových žáků (od Josefa Šusty, Kamila Krofty, Maxe Dvořáka a Zdeňka Nejedlého až k Janu Slavíkovi nebo Karlu Kazbundovi) vytyčila názorový půdorys, na kterém se česká historiografie pohybovala po celé další půlstoletí. Především se však tímto způsobem konečně zrodila česká historická komunita: povědomí o otci zakladateli spojovalo její členy i v dobách, když už dávno každý šli vlastní cestou. Setkávat se mohli například na stránkách Českého časopisu historického, čtvrtletníku, který pro ně Goll založil a přes dvacet let vedl způsobem, který dodnes nebyl překonán.

Většina Gollových žáků svého učitele podpořila také v mnohaletém zápase s jeho největším duchovním rivalem T. G. Masarykem. Kdysi začínali spolu; Goll osobně jel v roce 1882 Masaryka do Vídně přesvědčit, aby přesídlil do Prahy. Podpořil ho v rukopisných bojích, jako jediný se ho s profesorem Františkem Drtinou zastal před studenty za hilsneriády atd. Začal se s ním rozcházet od poloviny 90. let 19. století, kdy Masaryk začal vydávat politické spisy, jako byla hlavně Česká otázka: převzal v nich Palackého tezi o smyslu dějin a vytyčil historickou osu od českobratrství přes osvícenství až ke své vlastní realistické straně. Goll mu tuto v jeho očích zradu vědy ve prospěch vratce účelové politiky do smrti neodpustil. „Spor o smysl českých dějin“, rozpoutaný nato žáky obou profesorů, trval desítky let a stal se největší duchovní polemikou v novodobých českých dějinách.

Pokud by Goll sám byl nucen zformulovat, v čem spatřuje „smysl“ českých dějin, patrně by napsal, že v myšlenkovém sblížení českých zemí se Západem, v jejich postupném poevropštvání. Nikdy by však neuložil tento úkol abstraktní

komunitě, ale vždy konkrétnímu člověku. Osud, který si tak rád zahrává, však Golla nakonec právě v ústředním bodě jeho nauky zradil. Zvyklý pracovat s tím, co je, a nechotný spekulovat, co býti má, stal se v politice vyznavačem statu quo. Zůstal prorakouským legalistou i v době, kdy se stát – za války – legalismu vzdal, což Masaryk vyřešil svým riskantním „bouracím“ angažmá v exilu. Když čeští spisovatelé v roce 1917 podepisovali protirakouský manifest, Goll nejenže se nepřidal, ale v německých novinách dokonce vystoupil proti nim. Jeho požadavek nesloužit žádnému programu a poznávat jenom pro poznání samo se ve válečných podmínkách jevil jako zrada. Tím si Goll řekl o společenskou izolaci, která se u něj dostavila hned po říjnovém převratu – a trvala celých deset let, až do konce jeho života.

Goll nemá a nebude mít sochu, lidem žijícím bez piedestalu se pomníky nestavějí. Jím nastolená otázka vztahu subjektivity a objektivity při (nejen) historickém poznávání se však připomíná neustále. Aby toto poznávání mělo smysl, musí směřovat k závěrům, které

jsou ověřitelné a obecně platné. Zároveň však dnes už lépe než v Gollově době víme, že mnohé poznání jinak než subjektivně vyjádřit nejde. Kromě nenapadnutelných zjištění typu „ $1 + 1 = 2$ “ imponují také ta, kde autor říká: „Nemohl jsem jinak.“

Ke čtení:

Jaroslav Marek: Jaroslav Goll, Praha 1991

Jaroslav Goll a jeho žáci (sborník, České Budějovice 2005)

Listy úcty a přátelství – Vzájemná korespondence Jaroslava Golla a Josefa Pekaře, Praha 1941

Něžný válečník Otakar Hostinský (1847–1910)

V dnešním povědomí platí pár posledních desetiletí před první světovou válkou za dobu skoro idylickou. Žilo se pomaleji než dnes a hlavně podle pravidel: nemusel s nimi každý souhlasit, ale podstatné bylo, že když se už se mu to přihodilo, nechal si to obyčejně pro sebe. Temná tušení, nikoli však otřesy, které by vyvracely hodnoty ze základů. Po každé nepříjemnosti se prach usadil a pokračovalo se dál.

Stačí však nahlédnout do dobových textů, aby si člověk uvědomil, jak odstup klame. Co tehdejší lidé nestačili provést na bitevních polích, doháněli pilně na papíře – a tak dobový tisk přetéká „boji“ všeho druhu, vedenými s obdobnou razancí, jaké je potřeba při zteči na bodák. I navenek tak mírumilovný člověk, jakým byl Otakar Hostinský, svedl za svůj život větší počet „bojů“ než nejzuřivější polemik současné doby. „Jemný až k něžnosti, neschopný zla, křivdy, zloby,“ chválil svého učitele nejoddanější

z jeho žáků. A jiný, skladatel, dodával, že v souvislosti s Hostinským se mu vybavovala postava apoštola Jana, miláčka Páně. Jistě – ale i válečníka.

Hostinský navenek nevyhledával politické bitvy jako jeho univerzitní kolega Masaryk: do jeho politické strany nejenže nevstoupil, ale nesnesl ani pohled na přítelovu každodenní partajní lopotu, a tak se s ním i lidsky rozešel. Vztah k politice snad určila epizoda z mládí: když tehdy psával hudební recenze do mladočeských *Národních listů*, vedení novin jednou bez jeho vědomí zařadilo text útočící na šéfy právě otevřeného Národního divadla. Hostinský s novinami skončil spolupráci a od té doby se snažil prosazovat na univerzitní půdě a v odborném tisku. Jeho „politický“ vliv tím přesto rostl, možná i způsoby, jež Hostinský vždycky nepředpokládal.

V českém univerzitním povědomí platí za jednoho z posledních polyhistorů, člověka doznívající osvícenské všestrannosti. Položil základy české estetiky a dějinám hudby, ale zabýval se i mnoha jinými obory, filosofií umění

počínaje a uměleckým průmyslem konče. Vyučoval je na několika vysokých školách (jenom na pražské univerzitě přes třicet let) a „obrozensky“ pilně o nich jezdil přednášet po českém venkově. V mnoha oborech napsal práce, jimž je dodnes připisován průkopnický význam. Mimoto po celý život popouštěl uzdu svým zájmům uměleckým; zbylo po něm i několik operních libret, třeba k Fibichově opeře *Nevěsta messinská*.

Začínal jako kritik. Pětadvacet let před Hubertem Gordonem Schauerem, který dodal kritické práci závaznost a názorovou razanci, mělo profesní označení jiný význam. Zatímco dnes chceme, aby kritik vyjádřil, kým novým se při konfrontaci s dílem stal, v 60. a 70. letech 19. století se hlavně dešifrovalo, jestli kritické psaní slouží dobré věci. Stále převažoval názor, že kritika má autorovi pomáhat a obecnstvo poučovat, což pochopitelně představovalo široký terén, v kterém docházelo k neuvěřitelným kreacím.

Ve snaze vnuknout systému pravidla se Hostinský rozhodl stát vyznavačem kritiky tzv.

vědecké: jejím pisatelem se v jeho oborech, třeba v hudbě, stane člověk znalý umělecké teorie, což mu umožní povznést se nad osobní hlediska a prezentovat vždy jen objektivní výsledek. Od této chvíle z Hostinského textů vymizelo slovo „já“. Jeho vůle k objektivitě se však projevovala i jinak: kdykoli došel k názoru, že by mohl být třeba jen podezříván, že osobně tomu či onomu straní (například při psaní posudků na práce univerzitních kolegů při habilitacích), stáhl se a nechal posudek napsat někomu jinému.

Přírodovědecká objektivita se Hostinskému stala vodítkem, jak uměleckou kritiku dělat. Napsal několik studií, z nichž je patrné, jak se jeho metodologie vyvíjela – v jedné se třeba pokusil aplikovat Darwinovo učení o přírodním výběru a boji o život i na dramatické umění, podle něj též „epizodu boje proti všem“. Přál si vymést z umění metafyziku a všechno pojmenovat, definovat. Neuznával inspiraci. Nápad dostane i diletant, určující je ale pilnost, s kterou pracovitý tvůrce dodá své ideji tvar. Takto Hostinský definoval například vznik hudby: člověk pracoval, obráběl předměty, které při tom vyluzovaly různé zvuky;